

Euskarazko irakasmaterialaren idazkuntzaren garapena.

Amaitu gabeko historia kolektiboaren atal baten bertsio pertsonala

Jose Ramon Etxebarria Bilbao
UEUkidea eta EHUko irakaslea

Je pense, donc je suis
René Descartes, 1637

Ekin eta jarrai
Euskaltzaindia, 1918

Ezin uka gure Herrian azken urteotan gertatutakoaren inguruko kontakizunak garrantzi handia duenik. Bestela, estatu espainiarreko boteredunak ez lirateke hainbeste aztoratuko, *memoria historikoa* zaindu edo berreskuratzeko ahaleginetan diharduen herri-mugimenduaren txostenak ezagutzera ematean.

Arazoa da kontakizuna poliedrikoa dela, eta historiak aurpegi bat baino gehiago dituela, nork zer kontaktzen duen araberakoak. Denak ez dira guztien gustukoak... bortizkeria militarren bidez boterean daudenentzat bereziki, konkistatzaile ororen obsesioa baita historia beren interesen arabera kontaktzea, eta euren bertsioa inposatzea; “*bertsio ofiziala*” alegia. Esperientziak erakutsi dit, bertsio ofiziala ez dela inoiz osoa izaten, ez zuzena, ezta egiazkoa ere gehienetan, boterean daudenen interes propioen neurria egokitutako “*egiantzeko kontakizuna*” baizik. Egiantzekoa diot espreski, funtsezkoa delako bertsio ofiziala *egiaren itxuraz mozorrotzea*, haren aurrean jarrera kritikoa ez duena erraz konbentzitzeko eta engainatzeko, eta, aldi berean, jarrera kritikoa duena desautorizatzen. Horrexegatik da garrantzizkoa geuk eginiko historia geuk kontaktzea. Ez da osoa izango, baina poliedroaren aurpegi bat izango da gutxienez, geuk kontatua, eta bizitako esperientzietan oinarritutakoa; hortaz, izaera horrek ematen digun bermearekin, *egiazkoa*; ez “*egiantzekoa*”.

Euskaldunok bizi dugun *kolonialismo linguistikoaren*¹ uztarpetik askatzeko prozesuaren atal bat idazteko jarduera pertsonala izango da hitzaldi hau, neure nerabezaroaren bukaera aldean prozesu harrigarri baten hasierako garaia bizitzeko zoria izan nuela gogoratzuz: *euskara batuaren definizio, zehaztapen eta ezarpenaren historiaren atal bat*. Zorionez, prozesu kolektibo horrek jarraipena du gaur egun ere, eta oraindik urte luzez aurrera egingo duen konfiantzarekin bizi naiz, noizbait erabateko deskolonizazioa lortuko dugulakoan, ondo baitakit etorkizuna idazteko dagoela —gure esku, gainera, neurri handi batean behintzat—, gure ekimenaren ekarpenaren zain. Eta

1 Honetaz interesgarria gerta daiteke Juan Carlos Moreno Cabrera hizkuntzalariaren iritzia, *Berria* egunkarian 2018-04-07an argitaratua: https://www.berria.eus/paperekoa/1812/006/001/2018-04-07/ingelesezko_ereduak_espainolismoaren_troiako_zaldiak_dira.htm

gaur egun erabakitzeko eskubidearen inguruko eztabaida dugu bizi-bizirik, geure historia eraiki eta idazteko ahaleginean.

Kontakizun pertsonala egiteko asmoa dudanez, neure esperientzian oinarrituriko ikuspegia erabiliko dut, nahiz badakidan aurrekoek eginiko hainbat ekimen alde batera utziko ditudala; zer esanik ez, euskarazko idazkuntzari buruzko errelato honek ez du “osoa” izateko pretentsiorik —ezinezkoa litzateke, amaitu gabekoa baita—, aurretik zein atzetik prozesuan parte hartu duten guztiek osatzekoa.

Baionako Euskal Idazkaritza, zinezko detonagailua

Niri dagokidanez, *Baionako Euskal Idazkaritza*² izan zen prozesuaren hasierako detonagailua edo txinparta, ondoren etorriko zen herri-mugimenduaren abiapuntuara eramanez.

Gure egunotan bezalatsu, Ipar Euskal Herrian abiatu zen ekimen berritzailea., Orduan *iheslari* zebilen *Txillardegiren* bultzadaz abiatu ziren zegoen idazkaritza haren deiarri erantzunez, biltzar batean elkartu ziren herrialde eta ideologia guztietako idazle eta irakasle euskaltzaleak, euskara idatziaren batasuna eraiki beharraz hitz egiteko... eta ideia praktikoa proposatu eta biltzeko asmoz.³

Mila bederatziehun eta lau abuztuan abiatu zen zorioneko biltzar hura, eta hango iritziak eta erabakiak urtebete geroago argitaratu ziren. Hiru atal zituen txostenak: ortografia, deklinabidea eta aditza. Garrantzizko ezaugarri batez hornitu zuten biltzarra: hasieratik bertatik planteatu zen *mugimenduaren izaera nazionala*, eta horren erakusgarri izan zen, besteak beste, dokumentuaren bukaeran *h* letra erabili beharreko hitzen zerrenda argitaratzea, bereziki Hego Euskal Herriko idazleen informazioarako prestatua bi tradizioen arteko lotura egiteko, nahiz eta gero euskara batuaren kontrako gerra-ikur bihurtu zorioneko hatxe hura.

Goitiko erabakirik eta onespenez ofizialik gabe, idazle gazteek bidea ibiltzeari ekin zioten, baina lehenengo unetik adineko euskalari jakintsuen babesa izanik (Pierres Lafitte, Piarres Larzabal, Piarres Xarriton, Koldo Mitxelena, Imanol Berriatua, Patxi Altuna,...). Hortaz, biltzarrean emandako gomendioak betetzen hasi ziren beren testuetan, aldi berean eskaria eginez Euskaltzaindiari, batasunerako bidean pauso sendoak eman zituzten.

Baionan emandako gomendioak direla eta, aipamen berezia merezi du *Jakin* aldizkari zuzendaritza gazteak izandako portaera; izan ere, biltzarrerara zuzendaritzako Joseba Intxausti bidali zuten ordezkari, adieraziz ezen «Baionan erabakiko zena, aldeztu aurretik onartutzak emango zuela *Jakin* aldizkariak». Esan eta egin, 1965eko urtarileko zenbakian argi eta garbi zioen: «*Jakinek* erabaki hauek guztiak onartu egin ditu, eta bete egingo ditu».

2 Baionako Biltzarrean izaeraz, Jean-Louis Davant-en azalpen zehatza irakur daiteke testu honetan: https://www.ehu.eus/seg/_media/gizt/3/baiona_1964.pdf . Hona hemen Davant-ek hitzez hitz bertan idatzitako esaldi bat: «Euskara Batuari buruzko lehen urrats horietan, Txillardegi genuen gidaria». Berak ez du zalantzarik euskara batuaren aita nor izan zen aipatzean.

3 Artikulu hau idazten nabilela, *Jakin* aldizkariaren 225. zenbakia argitaratu da. Bertan Baionako biltzarreko garaiari buruzko hainbat informazio baliagarri ageri dira, artikulu honetan aztertuko ez direnak, baina oso interesgarriak direnak hemen esandakoak osatzeko. Han esaten denez, «*Jakin* izan zen euskara batuaren arauak onartu zituen lehenengo argitalpena, lehena eta bakarra, hasiera hartan bederen», «Baionako Biltzarrean euskararen historia aldatu zela esan liteke... eta hor hartu zituen *Jakinek* Txillardegik aurkeztu hizkuntz arau bateratuak beretzat», «Batasunaren aita Txillardegi izan da» eta antzeko hainbat baieztapen. Ados nago guztiokin, eta espreski bildu nahi izan ditut esaldiok aipamen honetan.

Idazle gazte asko bide beretik abiatu ziren gomendioak onartu eta erabiliz, denbora laburrean ohitura bihurtuz. Horrela ulertu behar da handik lau urtera gauzatu zen *Ermuko zina*⁴ (1968ko ekainaren 28-29-30an) zeinean Baionan proposaturiko irizpideak baliatzeko konpromiso tinkoa hartu baitzuten, alegia, euskara batua sortzearen aldekoa. Geroago, 1970ean *Batasunaren Kutxa* liburuaren sarreran, Baionan eta Eibarren zina berretsi eta sinatutako hirurogeita hiru euskaltzale eta idazleen zerrenda argitaratu zen; eskerrik asko guztioi.⁵

Euskal Idazkaritzaren Biltzarretik Ermuko zinera bitarteko garaian xurgatu ninduen euskara batuaren zurrunbiloak, Bilboko euskalgintzako giroan sartzen hasia bainintzen poliki-poliki, bertara unibertsitateko ikasketak egitera etortzearekin batera. Ermuko zina egin zenerako, euskaraz alfabetaturik nengoen neurri batean, eta sinatzaileen izenak errespetuz hartzen nituen, orduan hasi bainintzen haien artikuluak *Anaitasuna* erregulariki irakurtzen, zenbaki bakoitzeko artikulu guztiak, kosta ala kosta, etxean ikasitako euskara osatzeko. Baina oraindik ez neukan inolako asmorik idazkuntzan hasteko, ez bainintzen sentitzen haien mailan idazteko gai; haiengandik ikasteko, bai.

Irteerako eztanda: Arantzazuko Batzarra

Lehen urrats haien ondoren, Euskaltzaindiak Arantzazun eginiko Batzarra etorri zen 1968an urriaren 3, 4 eta 5ean.⁶ Bertan egindako lanaren ondorioz, euskara batzeko lehen arau-multzoak finkatu ziren hizkuntza idatzian erabil beharreko ortografiaz, morfologiaz, deklinabideaz eta neologismoen erabileraz.⁷ Interesgarria da azpimarratzea garai hartan euskal akademiaren burua zen Manuel Lekuona euskara batuaren aurka agertu zela batzarra egin eta pixka bat geroago, eta 1970ean euskaltzainburu izateari utzi ziola; baina argi dago batzarrean bidea irekitzen ibili zela; eta hori ez da gutxi! Gero Luis Villasante etorri zen, eta 1970-86 bitartean bideratu zuen batasun-prozesua.

Arantzazun eztabaidarako aurkezturiko txostenen artean, funtsezkoa izan zen Koldo Mitxelena berriaz prestaturikoa⁸, neurri handian Baionako taldearen erabakietan oinarrituta zegoena. Hura hartu zen abiaburutzat. Egia esanda, txostena gaur egun irakurtzean, harritu egiten naiz zein ondo egituratuta zegoen, eta zein fidel izan ziren/ginen idazle gazteok, han hartutako erabakiak errespetatzen.

Ordurako batasun-prozesuan sartuta nengoen erabat, niretzat “maisua” ziren euskaltzale miresgarri haiek proposaturiko bidea landu nahian, baina ez nintzen sentitzen “idazle”, alfabetatu nahian zebilen “ikasle irakurzale” baizik. Hortaz, eredu zko testuen bila nenbilen, maisuen iparrotzari jarraitu nahian. Batasunari buruzko artikuluak

4 Ermuko zinaren aurrekariak eta beste Txillardegiren artikulu honetan daude azalduta:

<https://www.jakin.eus/show/3d10226e71013aff8653cbb0b9f2d8baa3599748>

Txillardegiren hitzetan, «Idazleek, orduan, presio egiteko, halako bilera handi batean biltzea erabaki zuten; han onartuko ziren erabakiak errespetatzeko deliberoa “Zin” batez bermatuz».

5 *Anaitasuna* aldizkariak informazio zehatza eman zuen *Batasunaren kutxari* buruz, eta aldi berean ezagutzera eman zituen sinatzaileen izenak, hirurogeita hiru guztira:

http://www.euskaltzaindia.eus/dok/iker_jagon_tegiak/anaitasuna/html/193.html#1911 .

Sinatzaileen artean, lau izen bereizi nahi nituzke, Eibarko giroan eragin handia izan zutelako nigan, euskaltzaleatasuna finkatzeko: Imanol Laspiur, Juan San Martin, Serafin Basauri eta nire arreba Bego Etxebarria, hitzaldi hau prestatzen ari nintzela hil dena.

6 Manuel Lekuona zen euskaltzainburua. Hemen kontsulta daiteke *Euskeraren batasuna* izenburupean berak emandako sarrera-hitzaldia:

<http://www.euskaltzaindia.net/dok/euskera/51282.pdf> .

7 Euskaltzaindiaren adierazpena irakurtzeko: <http://www.ehu.eus/seg/gizt/6/5>.

8 Euskaltzaindiak batasunerako emandako arauen artean ere aitortzen zaio inplizituki abiapuntutzat hartu izana (0. araua): http://www.euskaltzaindia.eus/dok/arauak/Araua_0000.pdf

eta liburuak buru-belarri aztertzen nituen, konfiantza osoa jarrita baineukan hasitako bidean. Batasunerako trena abiatzen ikusteko zoria izan nuen, eta bertara igotzeko erabakia ahrtu nuen. Horregatik, lehortearen ondoko euri gozotzat hartu nituen *Anaitasuna* hamabostekaria⁹ lehenik eta *Batasunaren Kutxa* (1970) eta *Euskara Batua zertan den* (1974) liburuak geroago. Hirurotan, argi adierazten zen euskara batuaren izaera nazionala.

Euskaltzale autodidakta ekintzaileen ekina

Garai hartan euskara batuaren alde saiatu ginen gazte gehienok autodidakta izan ginela esango nuke; ez da harritzekoa, ez baitzegoen euskarazko irakasmaterialik euskara bera lantzekorik, eta nahi genuen ereduak euskara bera ere egitasmoa baino ez zen. Sortzen ari zen estilo/erregistro horren bila genbiltzan, eta beste biderik ez geneukan Baionako biltzarretik aurrera emandako gomendioak eta Euskaltzaindiaren proposamenak onartzen zituzten aldizkari eta liburuak estudiantzea baino (*Anaitasuna* eta *Jakin* aldizkariak eta *Lur* editorialak argitaraturiko liburuak bereziki), eta, zer esanik ez, hango ideiak hausnartu, digeritu eta praktikara eramatea. Bakarka ikasiz (autodidaktikoki) eta taldean jokatzuz (testuak sortuz).

Aipatu ditudan hiru talde horietan ziharduten idazten eta ideiak zabaltzen ni baino lehentxoago abiatutako idazle gazteak, neuk erreferentziatzat hartzen nituenak (Txillardegi eta Gabriel Arestiz gain, Joseba Intxausti, Juan Mari Torrealdei, Xabier Kintana, Ramon Saizarbitoria, Ibon Sarasola...). Artikuluak idazten abiatu nintzenerako argitaratuta zegoen jadanik Arestik eta Kintanak prestatutako *Batasunaren Kutxa* (1970) eta laster etorriko zen Txillardegiren *Euskara Batua zertan den* (1974). Hango gomendioak buruz ikasi nituen, zintzo-zintzo aplikatzeko prest. Idazle haiek guztiak miresten nituen; urrun ikusten nituen, halere, goian, errespetuz.

Imanol Berriatuaren lanean aurkitu nuen haiengana hurbilketarako bidea. *Anaitasuna* irakurtzen ezagutu nuen bereziki, bera baitzen adizkariko testu guztiak goitik behera zuzentzen eta orrazten zituen langile batasunzale saiaturia, euskara batuaren oinarri eta gomendio guztiak praktikan jartzeaz arduratzen zena, zuzenketa guztiak hamabostekariako azkenurreko orrialdean modu eskematiko zehatzean azalduz.¹⁰ Orrialde hori zen niretzat irakasgairik garrantzikoena, urregorritzko ikasmaterialtaz hartzen nuena neure autoikasketa gidatzeko. Euskara batuaren gomendioak ikasteaz gain, euskalkiak hobeto ikasteko gidaliburua zen hura, ardura bereziaz lantzen baitziren bertan euskalkietako forma baliokideak eta sinonimoak. Gauzak horrela, euskarazko gaietan nire benetako maisu izan nuen Imanol; eta adiskide ona. Esango nuke, bestalde, nire adin inguruko euskal idazle batasunzale gehienek nire antzeko bidea hartu zutela ikasketan, erreferentzia haietatik elikatuz geure autodidaktismoa, ia bestelako irakasmaterialik ez baitzegoen.

Neuri dagokidanez, oraingo perspektibarekin esan dezaket ezen, Imanolekin izandako aurrez aurreko lehen harremana gertatu izan ez balitz, ziurrenik, ez nintzela sekula euskarazko idazkuntzan abiatuko, harekin bizitako ezusteko gertakizun txiki batek ausartarazi baininduen euskarazko testuak idaztera.

Gutxi gorabehera honelaxe jazo zen zorizko gertakizuna. Xabier Kintana adiskideak “Errelatibitatearen teoriaz” izeneko artikulu bat argitaratu zuen *Anaitasunan*

9 Internetez Euskaltzaindiaren helbide honetan kontsulta daiteke *Anaitasuna* aldizkari osoa: http://www.euskaltzaindia.eus/index.php?option=com_content&view=article&id=777&Itemid=602&lang=eu

10 Garai hartan Anjel Zelaieta eta Josu Torre arduratzen ziren aldizkariaren argitalpenaz.

Patxi Urriaga sinaduraz¹¹. Harrigarria gertatu zitzaidan, artikuluan euskal aditzaren *dimentsioez* mintzo baitzen, gutxienez lau zituela esanez. Gauzak zer diren, garai hartan hasita nengoen Leioako campusean lanean fisika-irakasle laguntzaile gisa, eta “benetako” erlatibitatearen teoria sakon aztertzen ari nintzen, ahalik eta ondoen ikasleei irakasteko asmoz. Zur eta lur geratu nintzen. Hizkuntzalaritzan ere erlatibitatearen teoria!!! Hori atrebentzia! Baina artikuluan ezarritako amua irentsi nuen, eta haren irakurketak akuilu moduko eragina izan zuen nigan. Erantzuna prestatu behar nuen, erlatibitatearen teoria “benetan” zertaz ari zen azaltzeko; euskaraz, noski. Ausartu egin nintzen. Pentsatu eta egin, artikulua *Anaitasunako* idazkaritzara bidali nuen, erdi lotsaturik, egia esanda, hango jakintsuek —bereziki, Imanol Berriatuak— zer pentsatuko ote zuten, uzkur. Zein ez zen izango, ba, nire harridura —eta poza— hurrengo zenbakian argitaratuta ikustean, non eta azalean bertan! Gainera, Imanolen gutuna jaso nuen etxean, esanez nirekin egon nahi zuela, artikuluan idatzitakoei buruzko ohar batzuk egiteko.¹²

Berehala Iralabarriko komentura egin nion bisita hartan hasi zen gure biziarteko adiskidetasuna —eta maisuaren iturburutik zuzen-zuzen ikasteko zoriona—, artikuluan zer eta nola hobetua azaldu baitzidan, eta horrez gain adoretu egin baininduen zientziari buruzko dibulgazio-artikuluak idatz nitzan, *Anaitasunak* pozik argitaratuko zituela azpimarratuz. Zer izan nezakeen gurago! Esan eta egin, konpromisoa hartu nuen hamabostean behin artikulua bat idazteko, neuk aukeraturiko gai zientifikoei buruz, eta berak hitza eman zidan artikulua nire aurrean irakurriko zituela, irakurri ahala bere iritzia emateko eta egin beharreko zuzenketak eta hobekuntzak proposatzeko. Biok bete genuen geure tratua. Orduantxe sartu nintzen idazkuntzaren amaigabeko bidean.

Euskalduntze eta alfabetatzerako irakasmaterialen idazkuntza

Behin zurrumbiloan sarturik, handik irteteko asmorik gabe gainera, egin beharreko bestelako lanak agertu ziren, zutikako domino-piezen zerrendako lehenengoa erori ondoren bezala. Hara! Bilboko Santutxu auzoko herri-mugimendu euskaltzalean integratzeko aukera izan nuen 1970. urte inguruan, Karmeloko lokaletan gazteek bultzatutako gau-eskoletan.¹³ Eta haien artean euskaraz “alfabetaturik-edo” zegoen bakarrenetakoa nintzenez, euskarazko irakasle bolondresekin batera hasi nintzen bolondres. Badakizue: «Itsuen erresuman betokerrak gidari». Inor bazterrean ez uzteko, ez ditut banan-banan aipatuko, baina hango irakasleen artean gerora euskarazko idazkuntzari ekarpen asko egin dizkietenak zeuden.

Edozertara, une hartan funtsezkoa izan zen guztion arteko talde-lana. Bereziki kezkatzen gintuen euskalduntze eta alfabetatzeko irakasmaterial oso gutxi edukitzeak; ia ezer ez. Eta hor bistaratu genuen batasunerako aukera. Ordura arte euskara irakasteko liburu gidari modura Patxi Altunaren *Euskera ire laguna* metodoa genuen, bizkaierazko euskalkiko bertsioan. Baina edizioa agortu egin zen, eta gabezia horrek bidegurutze batean jarri gintuen. Zergatik ez egin metodo “berri” eta “moderno” bat euskara ikasteko? Eta, geunden egoeran egonda, zergatik ez egin metodoa *euskara batuan*? Bide batez, gizarteratu egingo genuen Arantzazuko mezua.

Pentsatu eta egin, Santutxuko gau-eskoletako giro beroak eta gazteen kemenak bultzatu gintuen 1971ko udaberrian Dimako *Indibeti* baserrian asteburuko “mintegi” bat

11 P. Urriaga, “Errelatibitatearen teoriak”, *Anaitasuna*, 218, 1971-09-15. Helbide honetan kontsulta daiteke: http://www.euskaltzaindia.eus/dok/iker_jagok/regiak/anaitasuna/html/218.html#2324

12 Nire artikulua izenburua “Errelatibitatearen teoria” izan zen (*Anaitasuna*, 220, 1971-10-15)

13 Bertan zegoen orainsu euskaltzain emeritu izatera pasatu den Patxi Uribarren adiskidea guri babesa eta laguntza ematen.

antolatza, eta bertan hogeita hamar bat irakasle bildurik, ahobatez erabaki genuen baietz, metodo hura egin behar zela, eta geuk egingo genuela. Udaren bueltan lanean hasi eta hurrengo urterako prest zegoen *Euskalduntzen* metodoa, hiru liburukiz osatua (1, 2 eta 3) 1972-1973 urteetan plazaratuak. Talde berberak osatu zuen geroago *Alfabetatzen* (1975) metodoa, eta hango irakasleetako batzuek parte hartu zuen AEK erakundearen sorreran, 1976an.¹⁴

Irakaskuntza Orokor eta Ertainerako irakasmaterialak

Unibertsitatean lanean hastean utzi nuen gau-eskoletako irakaskuntza, 1971ko irailean, baina orduan Santutxuko *Karmelo* ikastolan fisikako klase batzuk emateko eskatu zidaten, bolondres modura, eta bai pozik onartu ere. Garai horretan konturatu nintzen irakaskuntza orokorreko irakasmaterialaren faltaz, batetik ikastolako umeentzako fitxa didaktikoak prestatu behar izan baintuen, besterik ezean fotokopiatuak emateko.

Langintza horretan abiatzeko bidea Hiazinto Fernandorena Setien (1930-2017) adiskidearen eskutik etorri zitzaidan, berak Gordailu editorearekin *Ikastolaren Liburutegia* izeneko liburu monografikoen bilduma gidatzen baitzuen. Beraren ideari erantzunez, Donostiako Ingeniaritza Eskolako EKT taldearekin (Euskal Kultura Taldea) elkartu nintzen, eta talde-lanean idatzi genuen *Haizeak, euria eta klima* izeneko liburua, irakaskuntza orokorreko prestatutako nire lehenengo irakasmateriala.¹⁵ EKT horretatik sortu zen *Elhuyar* taldea 1974an, eta orduandanik beti izan dugu harreman sendoa, elkarrekin lan eginez irakasmaterialen, hiztegi teknikoaren eta dibulgazioko testuen idazkuntzan.

Nolanahi ere, Gordailuko liburu monografiko haiekin ez genituen betetzen Oinarrizko Heziketa Orokorreko (OHO, 1970) legearen programa ofizialak, eta ikastolen legalizazioa oraindik airean zegoela kontuan izanik, irakaskuntza arautuko arlo eta gai guztiei zegozkien irakasmaterialak prestatzeko proiektua plazaratu genuen. Horretan giltzarria izan zen *Iker* taldea, 1970eko hamarkadaren hasieran militantzia politikoa eta militantzia kulturala bateraturik zeuden garaian sortua, EHAS alderdiaren proiektu modura. Proiektu kultural bat zen, argialetxe bat antolatzea, euskarazko produkzioa bultzatzea.¹⁶

Iker taldearen kudeatzaile nagusiak Natxo Arregi eta Xabier Zuloaga izan ziren, eta haien eskutik burutu zen zortzi urtetan irakasmaterialaren *Saioka* proiektu integrala (1974-1981), programa ofizialeko jakintza arlo guztietako hamarka espezialistak osatua. Esan behar da *Saioka* taldeak OHOk zortzi mailetako arlo guztietarako liburuak eta bestelako irakasmaterialak prestatu zituela (diskoak, irakasleentzako gidaliburuak...) eta guztiak euskaraz sortuak izan zirela, originalak. Lehenengo esperientzia integrala izan zen, eta nago gaur egun ere guztiz baliagarriak izan daitezkeen hainbat ideia proposatu

14 Hauek izan ziren nirekin batera *Euskalduntzen* eta *Alfabetatzen* metodoak prestatu zituzten irakasle batzuk: Xabier Kintana, Juanjo Zearreta, Juan Luis Goikoetxea, Rikardo Badiola, Jon Aurre, Pedro Mari Legarreta ... Liburuak argitaratzeko funtsezkoa izan zen *Cinsa* editoriala, Xabier Gereño euskatzaleak sortu eta kudeatua.

15 Bertan ezagutu nituen gerora *Elhuyar* elkartearen sortuko zuten hainbat adiskide, hala nola Luis Mari Bandres, Iñaki Azkune, Andoni Sagarna, Pedro Miguel Etxenike, Mikel Zalbide... Horrela, Hiazintorekin gidaritzapean argitaratu nituen neure lehenengo irakasmaterialak *Ikastolaren Liburutegia* bilduman: *Haizeak, euria eta klima* (1972, Donostiako EKT taldearekin batera), *Uraren indarra* (1972) eta Zarraoa, I. (1973): *Materia aztertzen 1* (1973) eta *Materia aztertzen 2* (1973), azken biak Iñaki Zarraoarekin batera idatziak.

16 Garai hartako giroa ulertzeko, Argia astekarian argitaraturiko elkarriketa interesgarri hau kontsulta daiteke Internetez: <http://www.argia.eus/argia-astekaria/1873/1970-1979-euskal-kultura-ilusiotik-zatiketara/1970-1979/osoa?inp>

zituela. Bertan aukera ezin hobeia izan nuen irakasleekin lankidetzan aritzeko (Natxo Arregi, Xabier Kintana, Xabier Mendiguren, Klara Galdos, Imanol Añon, Kepa Martinez de Lagos, Karmele Baelo, Iñaki Antiguada...). *Saioka* izeneko metodologia irakasleak proposatu eta ikasleekin batera egin beharreko *proiektu* praktikoetan oinarriturikoa izan zen, originala eta berritzailea, euskara batuan idatzia, eta euskara arlo guztietan erabiltzeko pentsatua.

Zortzi urte iraun zuen ekimen sortzaile hura amaitzean, alde batera utzi nuen irakaskuntza ertaineko irakasmaterialen idazkuntza; izan ere, unibertsitateko liburgintzan hasita bainengoen Udako Euskal Unibertsitatearen (UEU) eskutik, eta horrek dedikazio osoa eskatzen zidan. Gainera, garai hartan beste editorial batzuk ere lanean ari ziren irakaskuntza ertaineko testugintzan; ordura arteko hutsunea betetzen ari zen.

Hogei bat urte geroago, batxilergoko irakasmaterialak zirela eta, irakasmaterialen itzulpengintzan ere abiatu nintzen. Egoera berezian nengoen orduan, unibertsitateko lanetik kanporatua, eta ederki etorri zitzaidan lan-eskari hura, etxeko ekonomia laguntzeaz gain, burua entrenaturik edukitzeko bereziki. Horretan Miren Agur Meabe adiskideak eginiko proposamena aprobetxatu nuen, eta berari eskerrak eman behar nago, literatura-mundukoa izan arren oso kontuan izan baitzuen terminologia teknikoaren berezitasuna, matematika eta fisikako unibertsitateko irakasleok erabiltzen genituen terminoak errespetuz tratatuz, eta estilo-zuzenketa finak eginez. *Giltza* editorialerako itzulpenak egin genituen, bereziki Fisika eta Matematikako testuliburuak egokituz, alegia, neure jakintza-arlo naturalean jardunez.

Unibertsitateko irakasmaterialen idazkuntza

Nolanahi ere, nire bizitzako proiekturik jarraituena eta niretzat garrantzitsuena, sekula utzi ez dudana, unibertsitateko testuen prestakuntzari loturikoa izan da. Dela programa ofizialeko klaseei loturiko eskuzko apunteak prestatzen, dela ikasleekin antolaturiko mintegietarako testu osagarriak osatzen, dela ikasleekin izandako mintegietan eginiko dibulgazio-liburuak argitaratzen, dela saileko irakasleekin batera iraskagai ofizialean erabiltzeko testuliburuak idazten eta koordinatzen, edo dela beste irakasleek idatzitakoak zuzentzen... horretan pasatu dut neure denboraren parterik handiena.

Gainerako irakasleek bezala, unibertsitate sartzu bezain laster izan nuen apunteak idazteko premia, bereziki eman beharreko klaseak ongi prestatzeko. Eta hasieratik bertatik hartu nuen gerora begira dena aldatuko zuen erabaki sinple bat: *euskaraz* idatziko nituen. Hori 1971ko udazkenean izan zen. Pentsatu eta egin, ahal bezain txukun hasi nintzen idazten eskuzkribu eta eskema guztiak, bidean agertzen zitzaizkidan oztopoei aurre eginez, eta terminologiako erabaki propioak etengabe hartuz; ez guztiak zuzenak, baina abiatzeko adina baliagarriak eta azalpenak emateko nahiko argiak, beti ere inolako beldurrik izan gabe “nazioarteko” maileguak erabiltzeko, uste bainuen gero ere denbora izango nuela “okerrak zuzentzeko” eta praktikan irtenbide “egokiagoak” aurkitzeko; gainera, hoberik ezean, uste nuen eskubidea nuela horrela jokatzeko.

Eskuz idatzi nituen lehenengo apunteak, eta klasera eramaten nituen. Denborarekin ikasleek ikusi eta interesaturik zeudela esan ondoren, erabaki nuen fotokopiak ateratzeko baimena emango niela. Baina euskaraz zeuden, eta hori traba zen batzuentzat, hasiera hartan klase guztiak gaztelaniaz ematen baintuen. Ikasle euskaldunek pozik hartzen zituzten, noski, baina, hura harrigarria!, euskara ez zekiten batzuek ere bai; praktikoak ziren, nonbait. Ikasleei eman beharrak eraman ninduen testuak fintzera, alegia, testuen kalitatea hobetzera, eta niretzat akuilu modukoa izan zen

hori, lana pasioz egiteko eragingarri. Edozertara, ordurako ezagunak nituen euskalgintzaz arduraturiko zenbait lagun, Leioan bertan batetik, eta lehenago ezagututako Donostiako EKTko kideak bestetik, eta elkarrekin biltzen hasi ginen, gure erabakiek kolektibotasunaren bermea izan zezaten, guztien artean osaturiko terminoak adostuz.

Lehenengo urteetan “komunitate zientifiko” oso txikia ginen proposamen terminologikoak kontrastatzeko, eztabaidatzeko eta finkatzeko, baina, ginenak ginela, hasi beharra zegoen. Gogoan ditut lehenengo urtean Donostiako EKTkoekin lauzpabost aldiz egin genituen mintegiak, oraindik 1972an Bilbotik Donostiarako autopista bukatu gabe zegoela, neure auto xumearekin errepide zaharra luze egiten zitzaidan garaian, hain luze ezen Eibarren geratu behar izaten bainuen lo egiten gurasoen etxean. Dena den, Donostian eginiko mintegietan asko aurreratu genuen lankidetzan, eta orduko harremanak inoiz ez du etenik izan.

Nolanahi den, laster batean, antzeko taldea sortu genuen Leioan: Zientzietako Euskal Kultura Taldea (ZEKT). Horixe izan da nirekin modu iraunkorrean eta horixe izan da luzaroan lan egin dudana taldea, unibertsitateko irakasmaterialen sorkuntzan niretzat garrantzi handiena izan duena. ZEKTkoekin batera argitaratu ditut lanak, eta bertakoekin osatu dut neure “komunitate zientifiko euskalduna”, txikia baina trinkoa, eta haiekin batera bizi izan ditut argitalpengintzako esperientzia sakonenak.¹⁷ Zer esanik ez, aparteko harremana izan nuen neure arloko zientzialariek, fisikariek alegia, haiekin batera prestatu baintuen fisikari buruzko irakasmaterial guztiak.¹⁸

UEU, euskarazko argitalpengintzako giltzarria

Eta horretan geundela, 1973ko irailean Udako Euskal Unibertsitatea sortu zen, hau ere Ipar Euskal Herrian, Manex Goienetxe idazkari izanik.¹⁹ Lehenengo jardunaldia Donibane Lohitzunen gauzatu zen, eta bertan pauso sendoa eman genuen komunitate zientifikoaren garapenerako bidean, *euskarazko unibertsitatea* postulatzean, unibertsitateko bizitzako eguneroko harremanetan *euskaraz* arituko zena alegia. Ikuspegi nazionala zuen UEUk, Euskal Herri osoa kontuan hartuz, munduan barreiatuak zeuden irakasle eta ikertzaile euskaldun guztiei irekia, hasieratik onartuz bertako jardunean euskara izango zela komunikazio eta harremanetarako hizkuntza bakarra. Eta guztiok geunden ados *euskara batua* garatu eta idatzietan erabiltzeko, nahiz eta ahozko elkarrizketan zeinek bere euskalkiko berrezitasunak erabiltzen genituen, baina forma ahalik eta estandarrenak erabiltzeko ahaleginez.

Urterik urte osatutako UEUko jardunaldietan, euskarazko irakasmaterialak sortzen hasi ziren modurik naturalenean, hitzaldiak idatziz, mintegietan eztabaidatuz eta azkenean argitaratuz, fotokopietan edo aldizkarietan eta UEUren argitalpen-zerbitzuaren hazia zainduz eta ereinez. Idazkuntza horren lehenengo emaitzak Hego Euskal

17 Izen batzuk aipatzearren, ZEKTko hasierako adiskide batzuen izenak emango ditut: Jazinto Iturbe, Itziar Urretxa, Jesus Mari Txurruka, Mari Jose Zarate, Maria Isabel Arriortua, Martxel Ensunza, Kepa Altonaga, Iñaki Antiguada, Joserra Aihartza, Maria Jesus Esteban... Zientziaren arlo desberdinetako ikasle-irakasleak aritu ginen elkarlanean, esperientzia errepikaezinean.

18 Fisikako irakasmaterialak direla eta, bereziki aipatu nahi nituzke Juan Mari Agirregabiria, Patxi Ugalde, Fernando Plazaola, Nerea Zabala eta Txema Pitarke, oinarritzko lanak egitean izandako partaidetza funtsezkoa izan baitzen niretzat.

19 Nire bizitza intelektualeko ibilbidean funtsezko bidegurutzea izan zen UEU. Bertan izan nuen aukera haren sortzaile izandako Jean Haritschelar, Piarres Xarriton, Karlos Santamaria, Txillardeggi, Manex Goienetxe eta beste hainbat euskalari handi ezagutzeko, eta haiekin lan egin ahal izateko. Gerora esan dezaket UEU izan dela nire betiko unibertsitatea, inoiz alde batera utzi ez nauena.

Herrirako pausoa ematean egin ziren ikusgai 1976-77 ikasturtean liburu-formatuan, eta orduetik aurrera UEUK etengabe jardun du lanean, izugarrizko bidea eginez gaur egun arte. Datu harrigarriak izan ditu orain arte UEUK argitalpengintzan: 422 liburu (guztira 1559 egile) argitaratzeaz gain, *Uztaro* aldizkariaren 105 zenbaki eta beste hainbat dokumentu. Eta *Aldiri* (Arkitektura), *Kondaira* (Historia) eta *Osagaiz* (Osasuna) aldizkari elektronikoak ahaztu gabe.²⁰

Puntu honetara iritsita, UEU osoaren langile eta zuzendari guztiak aipatu nahi nituzke. Eurek gabe ez zen posible izango berrogeita bost urtean egindako lan eskerga, erakunde ofizialen aldetik askoz babes zabalagoa merezi duena, arlo guztietan, ekonomikoa barne.²¹

Hiztegi Teknikoen prestakuntza eta gaur egungo terminologia-lanak

Hirurogeita hamarreko hamarkadaren erdialdean euskararen aldeko mugimendua indartzen ari zen, eta irakaskuntza-sistema propioaren aldarrikapenarekin batera euskara arlo guztietara egokitzeko ahalegina azpiegitura linguistikoa finkatzera bideratuta zegoen. Beste behin ere, proiektu ezin erakargarriago batean parte hartzeko zoria izan nuen: Joseba Intxaustiren gidaritzapean UZEI²² sortu zen 1977an, hau da, Unibertsitate Zerbitzuetarako Euskal Ikastetxea izeneko irabazi-asmorik gabeko elkarte.

UZEIren lehenengo proiektu handia jakintza-arlo nagusietako hiztegi teknikoak prestatzea izan zen, euskarazko terminologia-lanari bultzada emateko asmoz. UZEIk *Jakinek* 1976 argitaraturiko *Natur Zientziak* hiztegia hartu zuen eredutzat, eta arlo bakoitzeko aditu espezialista euskaldunak elkartu zituen lankidetzan beren arloko hiztegi teknikoak osatzeko, terminoak lau mailatan antolaturik: lehen mailan, arloko enborrezko atalei buruzko artikuluko entziklopediko luzeak; bigarrenean, kontzeptu nagusiei buruzko azalpenezko artikuluko konkretuak; hirugarrenean, arloko termino giltzarrien definizioak; eta laugarrenean arloko terminoen zerrenda eleaniztuna, euskarazko terminoarekin batera gaztelania, frantses eta ingelesezko termino baliokideak bilduz. Egitura berbera izan zuten hiztegi guztiek. *Fisika hiztegia* osatu behar zuen taldean parte hartzea egokitu zitzaidan, eta zinez esan dezaket, han egindako lana funtsezkoa izan zela fisikari euskaldunen komunitatea sortu eta finkatzeko.²³

Gerora, hasierako hiztegi haiek garatuz eta osatuz joan dira, baita datu-base terminologiko bihurtuz ere. Nire arloarekin loturiko bi aipatuko nituzke bereziki: *Energiaren hiztegi entziklopedikoa* (2000)²⁴ eta *Zientzia eta Teknologiaren Hiztegi Entziklopedikoa* (2009).²⁵ Bigarren horretan berrehundik gora espezialistak hartu zuten parte, zientzia eta teknologiako 23.000 kontzeptu landuz eta 607 artikuluko entziklopediko idatziz; bistan denez, komunitate zientifiko euskalduna nahikoa zabalduz zegoen ordurako.

20 Internetez kontsulta daitezke datuak: https://eu.wikipedia.org/wiki/Udako_Euskal_Unibertsitatea .

21 Ezin utzi aipatu gabe urte hauetan guztietan UEUKo argitalpen-zerbitzuan etengabe nirekin lanean ibili diren bi idazkariak, Mari Karmen Menika eta Nekane Intxaurtza. Ez daukat hitzik zer egin duten eta zenbat lagundu didaten adierazteko. Eta zer esanik ez, UEUren zuzendaritzan hain eskuzabal aritu diren guzti-guztiak. Askotxo direnez, izen bakarra aipatuko dut, guztiek aitatzat: Martin Orbe.

22 UZEIren sorreraren berrogeigarren urteurrenaren kariaz eginiko *Larretik noranahi* dokumentala ikus daiteke helbide honetan: <https://www.youtube.com/watch?v=nuwnKDI7Ds8> .

23 Hauek izan ziren artikulugileak: I. Añon, L.M. Bandres, J.M. Bujanda, M.J. Erkizia, J.R. Etxebarria, X. Intxausti, J. Iturbe, X. Larrea, A. Sagarna, J. Sukia, I. Tapia, K. Zalbide eta M. Zalbide.

24 Kontsultarako: <http://zientzia.eus/artikuluak/energiaren-hiztegi-entziklopedikoa-on-line/> . Hiztegi honetan hogeitalau artikulugilek hartu genuen parte.

25 Informaziorako: <https://www.elhuyar.eus/es/shop/288> .

Gerora, erakunde ofizialak ere sartu ziren terminologia-lanetan, terminoen biltegia erraldoiak eraikiz. Horien artean, oso erabilgarria da *Euskalterm* izeneko terminologia-banku publikoa, Eusko Jaurlaritzak UZEIk sortutako datu-basearen oinarriarekin abiatutakoa.²⁶ Gaur egun, Terminologia Batzordeak landutako terminologia ere biltzen du eta erakunde publikoetan erabiltzen den terminologiaren erreferentzia nagusia dela esan daiteke.

Niri dagokidanez, interes handienekoa da EHUko *Euskal Hizkuntza eta Komunikazioa* Saileko irakasleek EHUko fakultate guztietako irakasleekiko lankidetzan osatzen ari diren terminoen “*aurrezki-kutxa*” xumeagoa,²⁷ TZOS izena daramana, Terminologia Zerbitzua On-line Sistema²⁸ alegia, neuk azken urteotan parte hartu dudana. Bereziki aipatu nahi dut terminologia-banku hau, bolondresen ekimen kolektibo eredugarria delako. EHUko fakultate guztiak kontuan harturik, proiektuan gonbitea egiten zaie irakasgaireren bat euskaraz ematen duten irakasle guztiei, beren klaseetarako erabiltzen dituzten euskarazko dokumentu guztiak *Garaterm* izeneko euskarazko datu-basean sartzeko²⁹, gero hango terminoak IXA taldeak³⁰ sorturiko *Erauzterm* termino-erazle erdi-automatikoan bereizteko,³¹ irakasle bakoitzak bere termino-zerrenda erreal eta bizia —benetan klaseetan eta idazkietan erabiltzen duena— prestatzeko, gure inguruko hizkuntzetako —gaztelania, ingelesa eta frantsesa— termino baliokideekin osatzeko, terminoen informazio semantikoa eta definizioak gehitzeko eta informazio hori guztia Interneteko TZOS izeneko leihotik ikasgai eta erabilgai jartzeko. Ezingo nukeen proiektu hoberik aurkituko neure unibertsitateko ibilbideko amaierara iristeko.³²

Dibulgazio zientifikoa eta argitalpengintza

Ene iritziz, kultura unibertsalaren atal garrantzizkoa da zientzia; ez bakarria, baina pertsona guztien formazio orokorraren osagai beharrezkoa dena. Horregatik uste dut zientzia gizarteari komunikatzen jakin behar dugula zientzialariok; hortik datorkit bitzitan zehar zientziaren dibulgazioari eman diodan garrantzia.

Arlo horretan ere, kolektibo zabala sortu eta antolatu da euskara batuaren garapenarekin batera, esan beharra baitago ezen euskararen estandar hori tresna funtsezkoa izan dela euskaraz egindako dibulgazio zientifikoaren garapenean, bertan parte hartu dugunok —asko izan gara, jendeak uste dezakeena baino asko gehiago— ez baitugu izan eztabaidagai, erabilgai baizik. *Anaitasunan* idatzitako ondoren, zorte handia izan dut dibulгатzaile zientifikoaren komunitateko kide izateko: *Elhuyar* aldizkarian eta testugintzan, *Gaiak* argitaldaria kaleratutako dibulgazio-liburu eta itzulpenetan, UEUk argitaraturiko *Heda* bildumako liburuetan...

Bereziki aipatu nahi nuke Kepa Altonagak arlo honetan eginiko ekarpen berritzailea, gure aurretik Ipar Euskal Herrian izandako zientzialari idazle eta sortzaileei buruzko ikerketa ezin interesgarriagoa osatuz. Pozik eta harro nago, Leioako aspaldiko taldean elkarrekin egon izanaz.

26 Informazio eta kontsultarako: <http://www.euskadi.eus/euskalterm/> .

27 Espreski erabili dut nahi nuke *aurrezki-kutxa* terminoa, noizbait gure herrian izandako aurrezki-kutxa publikoek egiten zuten obra soziala gogoratzearen, mundializazioak ekarritako banku-bihurtze derrigorrezkoaren ondorioz erabat desagertu dena, ia.

28 Informazio eta kontsultarako: <http://tzos.ehu.es/?setuilang=eu> .

29 http://garaterm.ehu.es/garaterm_ataria/ .

30 <http://ixa.si.ehu.es/?language=eu> .

31 <http://ixa.si.ehu.es/node/3790?language=eu> .

32 TZOS programari erreferentzia egiteko, bereziki aipatu nahi nuke Igone Zabala irakaslearen lana, hasieratik bertatik programaren buru eta arima izan baita.

Dibulgazio zientifikoa *ikerkuntzako* aldizkari zientifikoaren haurride pobretzat hartua izan ohi da, eta sarritan gutxietsia izaten da, baina nik neuk askotan esan dut hobeto ulertu ditudala kontzeptu fisikoak, Einstein, Feynman, Weinberg, Penrose, Hawking... eta gisa horretako zientzialari handiek idatzitako liburu ulergarri eta jolasgarrietan testu sendo eta sakonetan baino. Horiek ez zuten dibulgazioa mespretxatu.

Testu teknikoaren itzulpena

Aurreko ildo bertsutik jarraituta, itzulpena ere albo batera uzten dute batzuek, kontzeptuak hobeto ulertzeko testu originala hobea delakoan. Horrela ote den zalantza izaten dut askotan, zeren, kontuan izanik zientzialariak ez direla preseski hizkuntzetako espezialistak, ez bainago ziur hizkuntza originalean eginiko ñabardurak ondo antzematen ote dituzten. Itzultzaile onek horretan lagundu dezakete. Eta itzultzaile on horiek zientzialariak badira, are hobeto; eta beti egoten dira horrelakoak, euskaraz ere.

Betidanik eman diot garrantzi handia itzulpenari, balio unibertsala duten testuak gure hizkuntzara ekartzeko, horixe baita, ene ustez, testu baten “unibertsaltasuna” ondo definitzen duen ezaugarria: *beste hizkuntzetara itzulia izatea merezi duena*. Horrelakoa da, kasurako, Euklidesek duela bi mila eta lauhun bat urte idatzitako *Elementuak* liburua, euskarara Patxi Angulo adiskideak ekarria.³³ Zergatik den garrantzitsua horrelako liburuak euskarara ekartzea? Bada, itzulpenak asko zabaldu dezakeelako euskararen erabilera-eremua eta, ikasleei behin eta berriro errepikatu diegan bezala, *ez dakiguna irakurri eta ikasi behar dugulako*.³⁴

Oso aspaldi konturatu ginen horretaz, eta horrexegatik antolatu genuen Xabier Kintanak, Xabier Mendigurenek eta hirurok itzulpen-mintegi bat. Arrasaten izan zen, eta niri egokitu zitzaidan testu-teknikoaren inguruan nituen ideiak azaltzea. Hori hirurogeita hamarrek azken urteetan izan zen. Geroago, Euskaltzaindiaren izenean, Juan San Martinek proposamena egin zion Xabier Mendigurenari itzultzaile-eskola bat sortzeko, eta 1980ko udazkenean abian jarri zen gerora Martuteneko eskola izengo zuena, hamar urteko ibilbidearen ondoren EIZIE elkarteak eta *Senez* aldizkaria sortuko zituen. Gaur egun EHUko fakultatean prestatzen dira akademikoki etorkizuneko itzultzaileak.³⁵ UEUk ere irakasmaterial berezi batzuk itzuli ditu; esate baterako, Patxi Angulo irakasleak itzultitako Piskunov-en *Kalkulu Diferentziala eta Integrala* izenburua duen liburua, mundu osoan barrena matematika-ikasleek erabili dutena, hainbat hizkuntzatan. Neure aldetik, bestelako lanetan nenbela, tarteka-marteka *Gaiak* argialetxean eta *Klasikoak* bilduman eginiko itzulpenek sendotu egin zuten nigan kalitatezko testu klasikoaren itzulpenaren balioaz nuen iritzia.³⁶

Testu zuzentzaile/erraztaileen gorapamena

Edozein argitalpen-zerbitzutan hainbat langile anonimok jarduten dute isilean. Horiek guztiak dira irakasmaterialaren sortzaileak (idazkariak, diseinatzaileak...), liburuen kalitatea bermatzen dutenak. Hainbat ezagutu ditut urte hauetan guztietan, eta bihoakie

33 Patxi Angulo irakasleak itzultitako liburuari buruzko informazioa helbide honetan lor daiteke: <http://zientzia.eus/artikuluak/euklides-elementuak-euskaraz/> .

34 Itzulpenari buruz ditudan iritziak irakurri nahi dituenak *Senez* aldizkarian Karlos Del Olmok egin zidan elkarrizketa irakur ditzake: <http://www.eizie.eus/Argitalpenak/Senez/20101014/etxebarria> .

35 Xabierrek berak horretaz idatzitako kontsultatzeko: http://www.euskaltzaindia.eus/index.php?option=com_content&view=article&id=3779:xabier-mendiguren&catid=121:berriak&Itemid=785&lang=eu .

36 Dibulgazio zientifikoaren itzulpenaz, estimu handian ditut *Elhuyar*ren *Z izpiak* bildumako eta EHUko ZIO bildumako itzulpenak, oso liburu interesgarriak itzuli dituztelako, eta asko zabaldu dutenak euskararen erabilera-eremua.

guztiei nire aitortpena eta esker ona; luzaro nirekin jardun duten UEUko langileei, bereziki.³⁷

Niri dagokidanez, garrantzi handia izan du betidanik testuen kalitateak eta etengabe aritu izan naiz lankideen testuak irakurtzen eta orrazten, estilo akademiko estandarra zehaztu nahian, bai Leioako Zientzia Fakultatean eta bai Bilboko Ingeniaritza Eskolan ere. Garrantzi handia izan zuten niretzat Martxel Ensunza eta Jazinto Iturberekin izandako mintegi eta eztabaidek, Martxelek bere tesia irakurri ondoren liburu modura argitaratu genituenak, euskara tekniko-zientifikoari buruz genituen ideiak bildurik.³⁸ Lan horrek bidea eman zidan ortotipografiaren arloan lan egiteko, eta horrela sartu nintzen EIMA plangintzan ideia horiek guztiak biltzen eta gomendio modura argitaratzen. Uste dut EIMAKoekin argitaraturiko liburua oinarri ona izan zela zientzia eta tekniko testuen berezitasuna den formulazioaren ortotipografia euskaraz ere estandarizatzeke.³⁹

Horrexegatik goraiatu nahi nituzte, lan berezi hori —sarritan ez oso eskertua— eginez testuak berraztertu, zuzendu eta orrazten dituztenak, zalantzarik gabe jatorrizko testuak hobetzen baitihardute.⁴⁰ Horiakin egindako mintegietan, behin eta berriro azpimarratzen genuen ideia simple bat, idazle sortzailearenganako errespetuaren funtsa dena: «Zuzendua den idazleak ontzat hartu behar du zuzenketa, eta horretarako, zuzenketa oro idazlea konbentzitzen egin behar da». Horrelaxe saiatu izan naiz “zuzentzen/orrazten”, betiere zuzentzen hasi aurretik testuaren lagin bat hartuz, idazlea nire aurrera deituz eta bere aurrean laginaren zuzenketa eginez, egin ahala azalduz zein izango zen nire orrazketa-estiloa; eta azpimarratuz ezen, gustukoa ez bazuen, berak erabakiko zuela zer egin. Horrexegatik goraiatu nahi dut lan isil hau, bereziki, argitalpen-zerbitzura iritsitako lanak *zuzentasunetik egokitasunera* igotzeko orrazketa-lana errespetu handiz betetzen dutelako, eta zuzenduak izan diren idazleen iritzia den bezala onartuz, kalitatezko xehetasunez osatu dituztelako, testuak bikain “orraztuz”. Ene iritziz, distira eman diete eskuetara iritsi zaien testuei orrazgabeei. Ez ote da hori bihotzez eskertzeko lana?

Interneteko iraultza bibliografikoa

Guztiok sumatzen dugun errealitatea da: Internetek irauli egin du argitalpengintza ikusteko modua. Paperezko inprimagintza desagertzeko bidean ikusi dute batzuek liburu elektronikoen sorrerarekin (neuk, ez). Wikipedia entziklopedia birtuala etxetik irten gabe kontsulta daiteke, hainbat hizkuntzatan gainera...⁴¹ Batzuek arriskutzat dute

37 Ondo ezagutzen ditudan zuzentzaile batzuk aipatu nahi nituzke, eurekin batera lanean aritu naizelako ondoto ezagutzen ditudanak. Lau lagunen lana goraiatu nahi nuke, izendatu gabe utziko ditudanak haserretuko ez direlakoan: Alfontso Mujika, Arantza Bilbao, Iñigo Roque eta Ander Altuna. Eta idazkari-lanetan nirekin hain fin eta pazientziaz beterik aritu diren Mari Karmen Menika eta Nekane Intxaurtzari buruz, zer esan?

38 UEUk argitaratu zuen 2002an liburu-formatuan *Zientzia eta teknikako euskara. Zenbait hizkuntza-baliabide* izenburuarekin, eta bigarren argitalpen bat izan zuen 2008an.

39 Mikel Zalbidetik egin zidan EIMAKoekin lankidetzan hasteko proposamena. Gero, harreman estua izan nuen bertako argitalpenen arduraduna zen Andres Alberdi adiskidearekin, eta horrela hamaika laguneko talde zabala osatu genuen, guztiak testuen prestakuntzan eta erabileran espezialista trebatuak izanik, eta elkarrekin lan-mintegiak antolatuz adostu genituen ortotipografiako arauak, liburu batean bilduz: *Zientzia eta teknikako euskara arautzeko gomendioak* (2011).

40 “Gai honi buruzko lan oso interesgarria idatzi zuen Gidor Bilbao adiskideak, “Aldizkari zientifiko baten zuzentzailea: ergatibotik ortotipografiara, zientziaren bidetik”. Helbide honetan lor daiteke: <http://www.eizie.eus/es/Argitalpenak/Senez/20041031/zuzenbilbao> .

41 Puntu honetara iritsita, testu honen irakurlea konturatu egingo zen, ziurrenik, beraiazko ahalegina egin dudala artikulu honen erreferentzia osagarri guztiak Interneteko helbideetatik hartzeko.

iraultza hori; baina ez ote da aukera ezin hobea izango euskalgintza egoera berrira egokitzeko? Horretan nago ni.

Euskalgintzaren ikuspegitik, bi ohar egin nahi nituzke Internetek zertan lagundu ahal digun *euskararen herri birtuala* osatzen (*herri errealaren* isla ez-materiala izango dena). Batetik, konektatu egiten gaituelako beste hizkuntza guztiekin, eta horrela aspalditik abiatutako euskarazko Wikipedia zabal dezakegulako, sarreraren kantitatea anizkoiztu dezakegulako, kalitateko testuez horni dezakegulako eta, horrela gure hizkuntza *balio unibertsal* bihurtu dezakegulako. Beraz, ene eskerrik beroena orain arte Wikipedia euskalduna osatzeko lana egin duten langile anonimoei. Bestetik —eta hau ez da gutxienekoa—, Interneten posible duen zientzialari euskaldunen sare sozial sortu berria aipatu nahi nuke, *Artizarra* izen ederrarekin egoki bataiatua, uste baitut komunitate zientifikoko euskalduna trinkotzeko eta sendotzeko balioko duela.⁴²

Iraultza kultural eta kognitiboei buruzko irakurketa berezi bat

Irakasle, zientziaren historialari eta filosofo handia den Michel Serres-ek (1930) hitzaldi bikaina eman zuen 2007an Frantziako teknologia berrien ikertzaile gazteen aurrean, historian zehar gertatutako hiru iraultza kultural-kognitibo handienei buruzko hausnarketa interesgarria eginez.⁴³ Beraren ustez, lehenengo iraultza kultural handia idazkeraren asmakuntzarekin gertatu zen; inprentaren asmakuntzak ekarri zuzen bigarrena; eta hirugarrena gure egunotan ari da eztanda egiten, ordenagailu pertsonalen eta Interneten bitartez. Eskematikoki azalduko dut Serresen logika zertan oinarritzen den, oso ados bainago berarekin; baina hiru iraultza handi horien aurretik izandako *gertaera sortzailea* aipatu eta gehitu nahi nuke haren kontakizunean.

Ene iritziz, gizakiak inoiz egin duen asmakizunik handiena *ahozko hizkuntza* da. Inork ez daki noiz eta nola sortu/asmatu zen, baina uste dut Big Bang moduko kreazioa izan zela, ez zegoena sortuz, eta, ziurrenik, *animalia-izakia* zena *gizaki* bihurtuz, *pertsona* alegia. Aurretik ez zegoen *tresna ezmaterial eta etereoa* erabiliz —ahozko hizkuntza—, izaki hura hitz egiten hasi eta pertsona bihurtu zen, gizaki. Beharbada, baieztapen hori ez da oso “zientifikoa”, eta oraindik frogatu gabeko aierua baino ez da agian, baina neure eskema logiko-mentalean horrelaxe irudikatzen dut gertaera hura, eta “postulatu” modura hartzen dut: «*Ahozko hizkuntzak bihurtu gintuen pertsona*».

Gainera, aldi berean *tresna* eta *komunikabide* modura erabil zitekeen asmakari hark ezaugarri harrigarri bat zeukan: *kolektiboa* zen, *unibertsala* gainera, guztiena, bai sorkuntzan eta bai erabileran ere. Ez zeukan baliorik partekatua eta unibertsala izan ezean, *pertsona* bihurtzearekin batera *pertsona-talde* bihurtu baitzuen gure asaba zaharren *multzoa*. Aldaketa kualitatiboa ekarri zuen ezaugarri horrek, ahozko hizkuntza taldeko guztiena baitzen, taldekide guztiak maila berekoak izanik. Bat-batean, animalia-espezie arrunteko *izaki* izatetik *gizaki* izatera pasatu zen, aldi berean *gizateria* ere sortuz. Eragile nagusia eboluzio naturala izan zela pentsatuz, noiz eta nola gertatu zen ez badakit ere, mirarizko gertakaria deritzot, asmakuntza guztien sortzailea.

Ahozko hizkuntzaren Big Bangaren ondoren etorriko ziren Serresek aipatutako hiru iraultzak. Zer esanik ez, lehena iristeko mende luzeetako bidea ibili beharko zuen

42 Informaziorako: <https://sarea.eus/webgunea/artizarra> .

43 Interneteko helbide honetan ikus daiteke Michel Serres-en “Les nouvelles technologies : révolution culturelle et cognitive” hitzaldia: <https://www.youtube.com/watch?v=ZCBB0QEmT5g> . Testu hau idazten nabilen unerako, jadanik 108.952 bisita izan ditu, harrigarria!, gaia zein den kontuan hartuta.

gizateriak, gure garaia baino bi mila bat urte aurretik idazkera asmatu arte. Iraultza sorrarazi zuena *hizkuntza idatzia* asmatzea izan zen, asmakari harrigarria hau ere. Pentsa dezagun zer den ahozko hizkuntza ezmaterial efimeroa “harri fosil” bihurtzea, alegia, *ahozko hizkuntzaren soinu etereoa marrazki finko bihurtzea eta betikotzea*, Hammurabi-ren kodean ikus dezakegun bezala, harriak ia lau mila urteren ondoren ere bere hartan baitirau.

Sekulako iraultza kulturala eragin zuen horrek. Berehala *legea* ezartzeko erabili zen (legearen harria/ohola) eta bidea zabaldu zuen metropolien antolakuntzarako, edo nahi bada, inperioak ezartzeko. *Erljio* monoteisten hasiera ere ekarri zuzen liburu/harri/papiro bakarrean idatzirik (Biblia, Tora, Korana), aldi berean kasta sazerdotala sorturik, ustezko Jainko ahalguztidunagandik zuzenean entzundakoa biltzen zuen testu sakratua ortodoxiaren arabera interpretatzeko eta, horrela, kastaren boterea gordetzeko. Halaber, *geometria* asmatu zen, zientziari bidea irekiz, eta hitzen biltegia sortu zen, *biblioteka*, jakintza kontsultagai gordez.

Denbora luzea pasatu zen, Mendebaldean bederen, harik eta bigarren iraultza handia etorri zen arte, zeina *inprenta* asmatzean abiatu baitzen. Testu originalaren nahi adina kopia egitean, liburu bakarraren indar selektiboa indargabetzen hasi zen, besteak beste *errenazimendu kulturala* ekarri, *zientzia experimentalari* ateak zabalduz eta *erlijioaren krisia* eraginez..., zeren, Lutero-ren bidetik, testu sakratu bakarrak hizkuntza guztietara zabaltzen hasi baitziren, irakurleei haiek interpretatzeko bidea eskainiz. Bistan da kontraerreforma ere antolatu zela, iraultza horri harrisia jartzeko; baina iraultzak atzerabiderik ez zeukan jadanik. Bibliotetak eta unibertsitateak —informazioaren bilgune edo kontzentrazio-zentroak— aurrera egin zuten mundu osoan zehar, ideien kontrastea egin ahal izateko. Ondorengo mendeetan zientzia esperimentalen garapena aregotu zen, pauso sinestezinak lortuz naturaren ulermenean, eta hemeretzigarren mendearen erdialdean irakaskuntzaren unibertsaltasuna aldarrikatzen hasi zen.

Gure egunotan bizi dugu hirugarren iraultza handia, *ordenagailu pertsonala* eta *Internet* ia aldi berean asmatzean eta mundu osoan zehar zabaltzean gertatzen ari da. Serresek modu mateforikoan diosku, ezen gogorra (hardwarea) eta biguna (softwarea) asmatzean, batetik “burua” galdu dugula (*memoria* tresnara pasatuz, ordenagailu eramangarrira) eta “distantzia gabeko espazioan” bizi garela (Interneteko *helbidean*), leku fisikoaren premiarik gabe.

Euskara eta iraultza kulturalak

Aurrekoak kontuan hartuta, galdera bat datorkit burua: Zer gertatuko zaio euskarari, azken iraultza kulturalan? Galdera horri erantzun aurretik, pentsa dezagun nola harrapatu duten aurreko iraultzek garai bakoitzeko hitzun euskaradunen erkidegoa. Ahozko hizkuntza sortzean, ziurrenik, hasierakoa ez zen euskara izango, ez eta bizirik dagoen inolako hizkuntza, baina hura —edo haiek?— izan zen gaur egun bizirik dauden hizkuntza guztien arbaso, izan zirenetatik baikatoz eboluzioz; hori gauza segurua da.

Idatzizko hizkuntza sortzean, euskarak ez zuen asmakuntzaren albisterik izan; edo, gutxienez, ez dugu haren aztarnarik ezagutzen. Hori bai, inprenta sortzean, euskara bazen han, bizirik, eta ahalegin ohoragarriak egin ziren iraultzaren erauntsira egokitzeko, Etxepare, Leizarraga eta Axular lekuko. Baina euskara babesteko eta garatzeko lurralde-erakunde ofizialik ez izatean (Joana Albretekoaren salbuespena ahortzi gabe), iraultza haren olatuak gainetik pastu gintuen. Bigarren aukera ere ia alferrik joan zen.

Zer gerta daiteke hirugarren tsunamian? Hitzaldi honetan zehar azpimarratzen saiatu naizenez, azken berrogeita hamar urteotan *euskara batuaren* sortze eta garatze kolektibo harrigarriari esker, azpiegitura sendoa prestatu dugu erronkari aurre egiteko; baita horretaz baliatzeko prest dagoen euskaldun alfabetatuen erkidego trinkoa ere, nahiz txikia izan.

Utopiko baiezkorra naizela esaten didate maite nauten adiskideek; utopia kolektibo egingarrien zalea. Aitor dut horrelakoa naizela, ekimen utopikoetan pozik bizitzeko baikorra izan beharra baitaukat, neurez. Eta nire utopietako bat da, euskarak bizirik iraungo duela luze, eta noizbait hizkuntza erabat normalizatu izango dela; utopia horrek biziarazi nau orain arte. Zalantzak izaten ditudanean, argudio/galdera sinplea erabiltzen dut neure burua adoretzeko: «Hasieran geneukan prestakuntza eta oinarri eskasarekin, geure belaunaldikoak gai izan bagara berrogeita hamar urtean normalizaziorako hizkuntza-azpiegitura osatu, zabaldu eta guztien eskura jartzeko, orain dauden gazte prestatuak nola ez dira, ba, gai izango, deskolonizaziorako bide horretan aurrepausoak emateko?». Eta, batzuetan kostata bada ere, nire barruko erantzuna baiezkoa da... belaunaldi berrietan konfiantza dudalako.

Azken boladan euskal hiztunon etorkizunaz pentsatzen jartzen naizenean, Descartes filosofo-matematikariaren esaldi ezagun hau etortzen zait burura: «*Je pense, donc je suis*», modu librean honelaxe itzultzen dudana: «*euskara bizirik darabilt; beraz, euskalduna naiz*». Baina hitzekin jolas-zalea naizenez, frantsesezko *je suis* aditzaren interpretazio homonimoa egiten dut Alain Badiou (1937) filosofoaren bidetik, eta *sivre* (≡ jarraitu, segitu) aditzaren konjugaziotzat hartuz, *je suis* hori *segitzen dut* bihurtzen da, eta honelaxe imajinatzen dut Descartes-en esaldi hura, pluralean jokatzuz: «*euskaraz bizi nahi dugu; beraz, lanean jarraitu behar dugu*». Eta horrekin segitzen dut lanean aurrera, pentsatuz eta nirea eginez, Euskaltzaindia sortu zen urte berean, 1918an, Eusko Ikaskuntzak harturiko lema:

Txikiak handia bentzi leidi, asmoz eta jakitez.

Gasteizen, 2018ko ekainaren 21ean

Kredituak eta baimenak.

Egilea: Jose Ramon Etxebarria Bilbao.

Data: 2018ko ekainaren 21ean.

Baimena: Creative Commons [Aitortu-PartekatuBerdin 3.0](#)

Oharra: material hau interesa daukan edonoren esku jartzen da Creative Commons Aitortu-PartekatuBerdin 3.0 lizentziarekin. Lizentzia honekin edukia kopia, banatu eta erakutsi ahal izango dituzu, ondorengo baldintzak beteaz:

- Edukiaren jatorrizko egilea aipatu behar duzu.
- Lanaren kopia zein banaketa askea da.
- Lan eratorriak, jatorrizko egiletza aitortzeaz gainera, baimen (lizentzia) berdina izan beharko du.